

นาฏยประดิษฐ์ : ลีลาสาวอีสานลำเพลิน

Thai Choregraphy: Girls Perform Northeastern Singing and Dancing Style

นริศรา ศรีสุพล¹

บทคัดย่อ

วิจัยเรื่อง นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน มีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวคิดใน “นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน” และเพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน “นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน” ซึ่งนาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน มีการเก็บข้อมูลทั้งทางด้านเอกสาร ตำรา และการสัมภาษณ์จาก นางฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ทางด้านหมอลำเพลิน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สร้างสรรค์ท่าใหม่และใช้ถ่ายทอดแก่นักศึกษาสาขาวิชาศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี การฟ้อนชุดนี้ประกอบทำนองลำเพลินที่มีท่าฟ้อนประกอบด้วยท่าลำเพลินและท่าฟ้อนตีบทตามเนื้อร้องและออกแบบลายดนตรีทำนองเพลงเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบลำเพลิน และได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ช่วงที่ 1 เป็นการฟ้อนประกอบบทเกริ่นนำโดยประกอบจังหวะช้า ช่วงที่ 2 เป็นการฟ้อนประกอบเนื้อร้องโดยมีจังหวะเร็ว การออกแบบลีลาท่าฟ้อน ช่วงที่ 1 ออกแบบท่าฟ้อนด้วยการตีบทให้อ่อนช้อยสัมพันธ์กับบทร้องและเหมาะสมกับดนตรีที่มีจังหวะช้า ช่วงที่ 2 ออกแบบท่าฟ้อนด้วยการฟ้อนประกอบเนื้อร้องที่สัมพันธ์กับบทร้องและเหมาะสมกับดนตรีที่มีจังหวะเร็ว การแปรแถวคือแถวปากพนังหรือรูปตัววี แถวเฉียง แถวหน้ากระดานสับหว่าง และการตั้งซุ่ม โดยการแต่งกายเป็นแบบหมอลำเพลิน และมีแม่ท่าฟ้อน 51 ท่าโดยใช้นักแสดง 6 คนหรือตามความเหมาะสมกับขนาดเวทีและการแสดงชุด

คำสำคัญ: นาฏยประดิษฐ์, ลำเพลิน, ท่าฟ้อน

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิชาศิลปการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Abstract

The purposes of this study were 1) to explore ideas on the choreography: “Leela Sao Isan Lamplern” and 2) to innovate Isan folk dance choreography: “Leela Sao Isan Lamplern”. The data collections of the study were from academic documents, relevant textbooks, and an interview from Mrs. Chaweewan Damneon, the national artist keen on Morlam Plern (Folklore group). The collected data were then analyzed to innovate choreography and convey to the performing arts students, the faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University. Thai dancing choreography: Leela Sao Isan Lamplern is a dance performing composed melody with rhythm. The dancing consists of a melody and choreography of the lyrics and design melody to match Lamplern style. The dancing processes were divided into two periods: the first period was an introductory dance with slow rhythm. The second period was dancing along the lyrics with fast rhythm. For the choreography, the first period was delicate and compatible with the lyrics and slow-paced rhythm. For the second period, the choreography was related to the lyrics and fast-paced rhythm. In addition, row variations were of Pakpanang or V-shaped row, oblique row, cross row, and grouping. The performers dressed in Lam Plern folklore costumes while the choreography consisted of fifty-one postures with six performers.

Keywords: choreography, Lam Plern, dancing postures

บทนำ

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นสมบัติของชนในชาติซึ่งสืบทอดเป็นมรดกและแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาติ หากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีเสื่อมสลายจะคงความเป็นชาติอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่ได้ ชาติไทยนั้นแม้ว่าจะมีอิทธิพลต่างชาติแพร่เข้ามาก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ได้เพราะเรามีศาสนาเป็นหลักในการดำรงชีวิต และเป็นแบบอย่างของขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงามยากที่ชนชาติอื่นจะเทียมได้ ประกอบกับชนชาติไทยเป็นชาติที่รักความสงบ รักสันติภาพมีจิตใจร่าเริงเบิกบาน เพราะฉะนั้นการแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมจึงมีความวิจิตรพิสดารอ่อนช้อยและแฝงไว้ด้วยความสนุกสนาน โดยเฉพาะศิลปะแขนงพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่น จะสื่อถึงเอกลักษณ์ประจำถิ่นได้อย่างชัดเจน (อดิสร เพียงเกษ, 2536, น.1) การแสดงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน โดยมี

ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพื้นบ้านในสาขาอื่น เช่น ศิลปะ ดนตรี วรรณกรรม ตลอดจนสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ เนื้อหาสาระมุ่งให้ความสนุกสนาน บันเทิงใจ ตลอดจนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นในสังคมและวัฒนธรรมไทยยุคนั้น การแสดงพื้นบ้านจึงไม่ใช่เพื่อรีนเรจบันเทิงใจเท่านั้นแต่จะเป็นจดหมายเหตุให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษาสังคมยุคนั้น (สุจิต บัวพิมพ์, 2538, น.61)

หมอลำเป็นศิลปะประจำถิ่นของอีสานเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ หมอลำได้ผ่านการทดลองมาพร้อมกับชีวิตของชาวอีสาน เป็นเพื่อนเมื่อยามยาก เป็นคู่คิดคู่สนทนยามมีความสุข และขับกล่อมชาวอีสานในยามที่หัวใจเบิกบาน หมอลำจึงกลายเป็นวิถีชีวิตที่สวงามของชาวอีสาน ปัจจุบันหมอลำได้ก้าวสู่ยุคสมัยที่คนทั่วทั้งประเทศยอมรับว่าเป็นศิลปะอมตะและได้รับการยอมรับให้เกียรติจนกระทั่งเป็นศิลปินแห่งชาติ หมอลำจึงกลายเป็นคนของชาติของประชาชน หมอลำเป็นประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพยิ่ง หมอลำเป็นผู้สะท้อนภาพของสังคมชุมชน หมอลำหมูเป็นหมอลำที่มีดนตรีประกอบหลายอย่างซึ่งทำให้ผู้ชมมีความสนุกสนานและนิยมในการแสดง

หมอลำเพลินเป็นหมอลำที่พัฒนามาจากหมอลำหมูซึ่งเกิดขึ้นภายหลังหมอลำหมูแบบลำพื้นเวียงเป็นรูปแบบการแสดงหมอลำที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากทั้งในด้านทำนองดนตรีที่ใช้ประกอบและการแต่งกาย หมอลำเพลินจะใช้ทำนองลำที่มีจังหวะเร็วคึกคักและเพลิดเพลิน ดนตรีที่ใช้ประกอบและการแต่งกาย หมอลำเพลินจะใช้ทำนองลำที่มีจังหวะเร็วคึกคักและเพลิดเพลิน ดนตรีที่ประกอบจะมีแคนและดนตรีสากล เช่น กลองชุด กีตาร์ ออร์แกน เบส และแซกโซโฟน เป็นต้น ทำนองการฟ้อนรำก็จะไม่อ่อนช้อยเหมือนลำเวียง ผู้แสดงจะใช้วิธีเต้น ทำนองการฟ้อนรำก็จะไม่อ่อนช้อยเหมือนลำเวียง ผู้แสดงจะใช้วิธีเต้นคล้ายกับการเต้นรำในจังหวะสนุกสนาน มือที่ฟ้อนก็จะแข็งเพราะผู้แสดงเน้นที่การเต้นและการย่อทำให้เข้าจังหวะสมัยใหม่ ทำนองลำก็จะคล้ายกับทำนองเพลงลูกทุ่งที่กำลังนิยมในขณะนั้น การแต่งกายผู้แสดงฝ่ายหญิงจะนุ่งกระโปรงสั้น ๆ เพื่อล่อตาผู้ชม หมอลำประเภทนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “หมอลำกษาขาว” ผู้แสดงจะแต่งกายแบบประยุกต์คล้ายกับหางเครื่องของวงดนตรีลูกทุ่งสมัยปัจจุบัน ทำนองกลอนก็เป็นทำนองประยุกต์ที่เรียกว่า “ทำนองลำเพลิน” เป็นทำนองที่มีความสนุกสนาน (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2526, น. 40-41)

ศิลปะการแสดงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งภาคอีสานมีการแสดงหมอลำที่เป็นวัฒนธรรม มีบทบาทและได้รับความนิยมจากชุมชนอีสาน หมอลำยังสามารถนำไปใช้ในสถาบันการศึกษา จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสร้างสรรค์ นาฏยประดิษฐ์: สีสาวอีสานลำเพลิน โดยเป็นการแสดงที่สื่อถึงสีลาการฟ้อนของสาวอีสานด้วยทำนองลำเพลิน เพื่อเป็นการใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน ซึ่งเป็นทักษะที่ใช้ในการเรียนนาฏศิลป์พื้นเมือง นอกจากนี้ผลงานสร้างสรรค์

จะเป็นผลงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เพื่อสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน เผยแพร่และอนุรักษ์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานให้เป็นสมบัติชาติไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อหาแนวคิดในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นเมือง นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน
2. เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่อง นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน มีขั้นตอนการปฏิบัติการสร้างสร้งงาน คือ ผู้สร้างสรรค์ได้นำข้อมูลทั้งหมดจากเครื่องมือที่ได้กล่าวมาข้างต้นมาวิเคราะห์เพื่อศึกษาค้นคว้าถึงประเด็นต่างๆ แล้วจึงเริ่มทดลองปฏิบัติการสร้างสร้งตามที่ได้วางแผนไว้ ดังนี้

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือเอกสารทางวิชาการและบทความที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้
 - 1) สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
 - 2) สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
 - 3) สำนักวิทยบริการทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 - 4) ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 - 5) สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
 - 6) สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 - 7) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม บ้านหนองแก ตำบลหนองนาคำ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
3. ขั้นตอนการปฏิบัติการสร้างสร้ง
 - 1) เลือกหัวข้อที่จะนำมาสร้างสร้ง
 - 2) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในภาคอีสานตอนบน
 - 3) สัมภาษณ์บุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับหมอลำเพลิน
 - 4) นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงเนื้อเรื่องแล้วประพันธ์บทแสดง พร้อมกับเลือกทำนองดนตรีประกอบการแสดงให้เหมาะสมกับบทการแสดง
 - 5) คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนประกอบการแสดงโดยศึกษาท่าฟ้อนประเภทท่าลำเพลินให้เหมาะสมกับเพลง
 - 6) จัดลำดับท่าทางให้เหมาะสมและจัดลำดับการแปลแถวเพื่อให้เกิดความสวยงาม
 - 7) ออกแบบเครื่องแต่งกาย
 - 8) คัดเลือกนักแสดงให้เหมาะสมกับบทบาท
 - 9) ออกแบบท่าฟ้อนลำเพลิน

10) การทดลอง โดยการนำผลงานมาสร้างสรรค์ ช่อมการแสดงให้นักแสดงเพื่อนำข้อบกพร่องของการแสดงทั้งหมดมาปรับปรุงแก้ไข

11) นำผลงานออกเผยแพร่ หลังจากที่ได้ปรับปรุงแก้ไข

12) นำข้อมูลทั้งหมดมาบันทึกและจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดงานวิจัยในรูปแบบงานสร้างสรรค์ ดังนั้นการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์: ลีลาสาวอีสานลำเพลิน จึงเป็นการออกแบบท่าฟ้อนและองค์ประกอบขึ้นใหม่โดยได้ศึกษาแนวคิดดังนี้

แนวคิดนาฏยประดิษฐ์

การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์มีกระบวนการในการสร้างสรรค์และผู้สร้างสรรค์ต้องมีแนวคิดในการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับแนวคิดนาฏยประดิษฐ์ ตามที่ มาลินี อาชายุทธการ (2547, น. 63-65) ได้กล่าวถึงแนวคิดนาฏยประดิษฐ์ ดังนี้

1) การคิดแนวคิด (Concept) แล้วหาสื่อในการนำเสนอ การคิดแบบนี้มักจะเป็นการนำเสนอแนวคิดที่เป็นนามธรรมแล้วนำมาเปรียบเทียบกับหรือยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจในแนวคิดง่ายขึ้น

2) การคิดแนวคิด (Concept) หลังคิดสื่อมานำเสนอโดยมิได้มีวัตถุประสงค์อื่น ๆ แฝงอยู่ วิธีนี้มุ่งเน้นเนื้อหาเรื่องราวของแนวคิดเพียงอย่างเดียว และสะท้อนให้เห็นชัดเจน นอกจากนี้วิธีการต่าง ๆ ที่สามารถช่วยในการสร้างแนวคิดแล้วสามารถกระทำได้อีก 3 วิธีคือ

(1) การสร้างงานด้วยวิธีจุดประกายความคิดใหม่

(2) การสร้างงานด้วยวิธีพัฒนางานจากรูปแบบเดิมให้มีรูปแบบใหม่น่าสนใจยิ่ง

(3) การสร้างงานด้วยวิธีนำเสนอจุดที่น่าสนใจของงานเดิมมาขยายแล้วสร้างสรรค์ให้เกิดงานใหม่

3) แนวคิดการประดิษฐ์ท่ารำ หลักในการคิดประดิษฐ์ท่ารำของภาคอีสาน ธราดล ชัยเดชโกสิน (2550, น. 35-40) ได้กล่าวถึงแนวคิดการประดิษฐ์ท่ารำและหลักในการคิดประดิษฐ์ท่ารำของภาคอีสานว่า ต้องยึดหลักแม่ท่าฟ้อน 32 ท่าที่มีมาแต่โบราณโดยไม่ปรากฏแน่ชัดว่าใครเป็นผู้คิดประดิษฐ์ท่าเหล่านี้ขึ้นมา ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีตและได้ปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน หลักที่สำคัญในการคิดประดิษฐ์ท่ารำของการแสดงพื้นบ้านอีสานอย่างหนึ่งคือ ต้องศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ วรรณกรรม กลุ่มชาติพันธุ์ การละเล่นต่างๆ เหล่านี้ล้วนสามารถนำมาคิดประดิษฐ์ชุดการแสดงได้ ทั้งยังนำการเลียนแบบท่าทางของสัตว์มาคิดประดิษฐ์เป็นชุดการแสดงก็สามารถนำมาได้ขึ้นอยู่กับการสังเกตในแต่ละท้องถิ่นที่จะนำจุดเด่นของตนเองมานำเสนอให้ผู้ชมได้รับทราบวัฒนธรรมของตนที่มีอยู่เป็นอย่างไร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่านาฏศิลป์มีบทบาทมากมายในสังคมมนุษย์

เพราะฉะนั้นความต้องการให้มีการฟ้อนรำขึ้นในโอกาสโดยอ้อมมีเหตุผลมากมายทั้งด้านเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะเพื่อพัฒนาอาชีพกระบวนการนาฏยประดิษฐ์

4) การสร้างงานนาฏยประดิษฐ์จะสำเร็จได้ต้องมีกระบวนการนาฏยประดิษฐ์ พีรพงศ์ เสนไสย (2546, น. 22-23) ได้กล่าวถึงกระบวนการนาฏยประดิษฐ์ว่าหมายถึง การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์โดยยึดหลักและคงโครงสร้างตามแบบแผนโบราณ เช่นนาฏยศิลป์ไทยยังปรากฏการตั้งวง จีบ ล่อแก้ว กระดก ยกหน้า หรือปรากฏท่ารำในเพลงแม่บทเล็ก หรือแม่บทใหญ่ เป็นต้น ซึ่งเป็นบทเพลงที่มีอยู่แล้ว แล้วนำมาบรรจุกับเนื้อหาที่แต่งขึ้นใหม่

คิดสร้างแบบประยุกต์จากแบบดั้งเดิมหมายถึงงานนาฏยประดิษฐ์ที่อาศัยการหยิบเพียงเอกลักษณ์เด่นของนาฏยศิลป์นั้น ๆ เช่นท่าทาง เทคนิคพิเศษบางอย่าง นอกจากนั้นผู้ประดิษฐ์ก็พยายามแสวงหากระบวนการท่าใหม่ ๆ การเคลื่อนไหวใหม่ ให้แตกต่างจากของเดิม และให้ความหมายตรงกับที่ผู้ประดิษฐ์ต้องการ หรือตรงวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จากที่ พีรพงศ์ เสนไสย (2546) ได้กล่าวถึงกระบวนการนาฏยประดิษฐ์ ผู้วิจัยพบว่ากระบวนการสร้างงานทางด้านนาฏยศิลป์สามารถคิดกระบวนการท่าได้จากการยึดโครงสร้างแบบเดิม เช่น ยึดท่าจากนาฏยศัพท์มาบรรจุในการแสดงชุดใหม่ ประกอบกับเพลง ดนตรีใหม่ หรือ กระบวนการนาฏยประดิษฐ์ที่คิดใหม่ ท่าใหม่ไม่ซ้ำแบบ หรือไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อน เช่น ท่ารำ ท่าเต้น ท่าฟ้อน เพลง การแต่งกาย ที่คิดขึ้นมาใหม่ทั้งหมด

นอกจากนี้ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547, น. 250-251) ได้กำหนดขั้นตอนในการออกแบบนาฏยศิลป์ ดังนี้ นักนาฏยประดิษฐ์มีวิธีการทำงานการออกแบบนาฏยศิลป์แตกต่างกันเป็นการเฉพาะตน แต่ในที่นี้จะได้กำหนดขั้นตอนไว้เพื่อให้สะดวกแก่การออกแบบสำหรับนักนาฏยประดิษฐ์ เมื่อนักนาฏยประดิษฐ์ได้คำนึงถึงหลักการต่าง ๆ ดังกล่าวแต่ต้นแล้ว ก็ถึงเวลาออกแบบจริงๆ การออกแบบทางนาฏยศิลป์มีวิธี และขั้นตอนคล้ายคลึงกันศิลปะสาขาอื่น ๆ คือ

(1) กำหนดโครงร่างโดยรวม ก็คล้ายคลึงกับการวาดภาพจิตรกรรมลงบนพื้นผ้าใบ ที่ต้องมีการร่างภาพให้เห็นองค์ประกอบต่างๆ ของภาพตามจินตนาการของนักนาฏยประดิษฐ์ แต่ภาพจิตรกรรมเป็นภาพนิ่ง ภาพนาฏยศิลป์เป็นภาพเคลื่อนไหวภาพจะเปลี่ยนไปเป็นระยะ ๆ จึงควรเห็นภาพของการแสดงในช่วงสำคัญ ๆ เป็นระยะ ๆ

(2) การแบ่งช่วงอารมณ์ โดยปกติการแสดงนาฏยศิลป์ จะมีกระบวนการแบ่งเป็นช่วงๆ สั้นบ้างยาวบ้างแต่ละช่วงจะแสดงอารมณ์ที่แตกต่างกันเพื่อความหลากหลาย ดังนั้นการออกแบบในแต่ละช่วงอาจใช้จำนวนผู้แสดง และการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกันเพื่อสะท้อนอารมณ์ที่ต้องการในช่วงนั้น ๆ เช่น อารมณ์เศร้า แสดงเดี่ยวอยู่หนึ่งที่อารมณ์ทุกข์ทรมานใช้ผู้แสดงหมู่เคลื่อนไหวไปมาช้า ๆ และอารมณ์รักแสดงโดยชายหญิงคู่หนึ่งเคลื่อนไหวโลดแล่นไปมาอย่างร่าเริง ในการเปลี่ยนช่วงอาจทำได้ด้วยการตั้งซุ่มเพื่อแสดงการจบช่วงหรือเข้าโรงไป เพื่อเริ่มออกแสดงในช่วงใหม่ต่อไป

(3) ท่าทางและทิศทางการแสดงนาฏยศิลป์ชุดหนึ่ง ๆ มักมีท่าทางหลักปรากฏอยู่เป็นระยะตลอดเวลาของการแสดงเพื่อเชื่อมหรือแสดงความเป็นเอกภาพของการแสดงชุดนั้น ๆ และมีท่าทางอื่น ๆ

กำหนดให้เป็นไปเฉพาะในแต่ละช่วง ส่วนทิศทางทั้ง 8 ก็มักจะนำมาใช้เพื่อกำหนดการเข้า การออก และการเคลื่อนที่ ของผู้แสดงในแต่ละช่วงบนเวที เพื่อให้ได้ความหมายตามต้องการ

(4) การลงรายละเอียด การทำงานทั้ง 4 ข้อนี้ กระทำเป็นสองภาค ภาคแรกเป็นการเขียนลงบนกระดานในลักษณะแบบร่าง เพื่อให้เห็นหน้าตาของนาฏศิลป์ชุดนั้นคร่าว ๆ ภาคหลังเป็นการนำแบบร่างไปปฏิบัติโดยผู้แสดง และตลอดเวลาการทำงานก็มีการเขียนแบบร่างเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจร่วมกันในหมู่ผู้ร่วมงานอยู่ตลอดเวลา เอกสารนี้เป็นเครื่องช่วยจำในการทำงานได้เป็นอย่างดี เมื่อการฝึกซ้อมเข้ารูปร่างเรียบร้อยพอสมควรตามกำหนดแล้ว นักนาฏยประดิษฐ์จึงเริ่มพิถีพิถันกับรายละเอียด ในที่นี้มีได้หมายความว่านักนาฏยประดิษฐ์ละเอียดเรื่องรายละเอียดมาตั้งแต่ต้น เพียงแต่ให้การเอาใจใส่เป็นพิเศษในช่วงนี้เพื่อให้การแสดงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เช่น การปรับระดับอวัยวะต่าง ๆ ของผู้แสดงให้เท่ากันปรับทิศทางของใบหน้าและดวงตา ที่ต้องสัมพันธ์กับเสียงและแสงเป็นพิเศษ

อนึ่ง ในการออกแบบนาฏศิลป์ แม้จะดำเนินตามขั้นตอนดังกล่าว แต่บางครั้งความคิดของนักนาฏศิลป์ไม่แจ่มใส ไม่โลดแล่น จึงไม่สามารถเรียบเรียงออกมาให้เห็นเป็นภาพได้ ในกรณีเช่นนี้นักนาฏยประดิษฐ์ต้องขอความร่วมมือจากผู้แสดง และผู้เกี่ยวข้องให้ช่วยทดลองปฏิบัติ เช่น ลองตั้งซุ่ม ลองเกาะเกี่ยวกัน ลองแสดงท่าทางกับอุปกรณ์การแสดงให้เกิดความแปลกใหม่เหล่านี้เป็นต้น เมื่อได้ข้อมูลอันพึงพอใจแล้วก็นำมาบันทึกไว้ในรูปแบบความจำด้วยภาพวาด หรือภาพถ่าย หรือวิธีที่ตนก็ได้

จากการที่ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547) ได้กำหนดขั้นตอนการออกแบบนาฏศิลป์ ผู้วิจัยพบว่า การกำหนดขั้นตอนการออกแบบนาฏศิลป์นั้นช่วยให้นักนาฏยประดิษฐ์มีแผนการทำงาน ได้เห็นแนวทางการดำเนินงานมากขึ้น เริ่มตั้งแต่การกำหนดโครงสร้างรวม การแบ่งช่วงอารมณ์ ท่าทางและทิศทางและการลงรายละเอียด เมื่อนักนาฏยประดิษฐ์ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ผลงานจากนาฏยประดิษฐ์ก็มีความสำเร็จและเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่ไม่ซ้ำซ้อน

จากการที่นักวิชาการได้กล่าวถึงแนวคิดของนาฏยประดิษฐ์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า แนวคิดนาฏยประดิษฐ์แม้จะมาจากการจินตนาการของนักนาฏยประดิษฐ์ แต่ต้องคำนึงถึงนาฏยจารีตของนาฏศิลป์เพื่อไม่ให้ออกนอกกรอบมากเกินไป การที่จะสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ควรมีการกำหนดวัตถุประสงค์ และการกำหนดขอบเขตเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และงานนาฏยประดิษฐ์ที่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้โดยไม่ซ้ำแบบใคร หรือการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ นาฏยประดิษฐ์นี้ต้องใช้แนวคิดใหม่เพื่อหลีกเลี่ยงงานซ้ำ เช่น ดนตรี เครื่องแต่งกาย การตั้งซุ่ม การแปรแถว ท่ารำ ซึ่งในปัจจุบันปรากฏในรายวิชาผลงานสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ในหลักสูตรสาขาวิชานาฏศิลป์ในสถาบันอุดมศึกษา โดยแต่ละสถาบันใช้ชื่อรายวิชาต่างกันแต่มีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ นาฏยประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นใหม่ จะเห็นได้ว่านักนาฏยประดิษฐ์จะต้องมีแนวคิดนาฏยประดิษฐ์เพื่อประเมินองค์ความรู้ที่ได้เรียนมา และได้ใช้ความสามารถทางด้านนาฏยประดิษฐ์อย่างเต็มที่ จากการประเมินองค์ความรู้ในรายวิชานี้ก็จะมีนาฏศิลป์ใหม่ ๆ เกิดขึ้น การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ : ลีลาสาวอีสานลำเพลิน เป็นการแสดงประเภทหมอลำเพลิน แต่ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์องค์ประกอบการแสดงใหม่เพื่อให้เข้ากับเนื้อเพลงและจังหวะ โดยมีรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

การออกแบบดนตรีประกอบการแสดง

การสร้างสรรค์ดนตรี ผู้วิจัยได้ออกแบบลายดนตรีและทำนองเพลงเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบลำเพลิน และได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วงดังนี้

- (1) ช่วงที่ 1 เป็นการเกริ่นนำด้วยการลำ
- (2) ช่วงที่ 2 เป็นการพ้องลำเพลินประกอบเนื้อร้อง

1. เนื้อร้อง

เกริ่น และพอแต่เปิดผ้ากั๊ว คนกะหลังมาฮอนแอว เฮ้อะ เออ เอ้อ เออ วาดเป็นแนวลำเพลิน สี
เชิญขามา พ้อง สีเชิญขามาลำพ้อง ร้อง เสียงลำเพลินดังเ็นออกมายาว ๆ เห็นผู้สาวอีสาน รำพันใส่
เพลง เสียงดังก้องทำนองสนุกครื้นเครง ผู้สาวร้องลำทำเพลง สนุกสนานเป็นลายลำเพลิน สนุกสนานเป็นลาย
ลำเพลิน (ดนตรี) โอ้ย เด น้อ มา ๆ พ้อละขอเชิญมาก่อน มา ๆ พ้อละขอเชิญมาก่อน สาวอีสานวาดพ้องสะ
ออนเจ้าฮอนแอว แนวงามล้ำ งามล้ำคนกะหลังหลังไหล ไผ่บ่เคยมาชมกะว่ามาทางพี่ มีดีหลายกะจั่งว่าน้อ
มือพ้อง ออนซอนออนแอ้น กะจั่งมาแอวดีแท้เชิญเจ้าลำเหลียว พ้องลำเกี้ยว ลำเกี้ยว โดยระหวายสวยสม มา
ชื่นชมนางรำส่วนสวรรค์เทิงฟ้า (ดนตรี) เชิญมา ๆ ลำเพลิน เชิญมา ๆ ลำเพลิน เป็นเว็นละแก้มน้องคนงาม ไผ
เห็นเป็นต้อมมาถาม ไผเห็นเป็นต้อมมาถาม ว่าน้องคนงามนั้นอยู่ถิ่นใด ไผอยากฮู้เชิญมาเด้อพี่ ไผอยากฮู้ละ
เชิญมาเด้อพี่ แอวดี ๆ คือน้อง คือน้องมองพ้อสุยาม ถามถีน้อง ถีน้องกะแม่นคนอีสาน สาวนางมาในงานละ
ม่วนเพลินคักแท้ เหลียวมองจ้องสาวลำเพลิน ใส่กระโปรงเงิน ๆ เบิ่งแล้วอัศจรรย์ ดนตรีวาดพ้องลายเพลง
ม่วนกันครื้นเครง เพลงลำเพลินนั้น เห็นสาวพางมู้อัน มาร้องรำพันให้เจริญหัวใจ มาร้องรำพันให้เจริญหัวใจ
ไผบ่พ้อมาชมมาเบิ่ง ไผบ่พ้อมาชมมาเบิ่ง เบิ่งหัวใจแท้ ๆ แท้ ๆ หวานยี้มน้ำนมถามช้วน้อง ขอให้ส่งทางเดิน
นางสีพาลำเพลิน ม่วนกันเทิงพ้อง ละม่วนกันดอกเทิงพ้อง (ดนตรี)

เกริ่นแคน+ลำเกริ่นทำนองลำเพลิน						
เดี่ยวซอลำเพลิน(กลอง+ซอ)						
- ด ล ม	ล ม ช ร	ม ร ด ล	- ม - ช	ม ช ล ด	ล ด ร ช	ร ม ช ม
- ล - ม	ช ม ร ด	ร ม ด ร	- ม - ร	- ท ล ท	ร ท ล ช	ล ท ช ล
- ล - ม	ช ม ร ด	ร ม ด ร	- ม - ร	- ท ล ท	ร ท ล ช	ล ท ช ล
- ด ล ม	ล ม ช ร	ม ร ด ล	- ม - ช	ม ช ล ด	ล ด ร ช	ร ม ช ม
- ล - ม	ช ม ร ด	ร ม ด ร	- ม - ร	- ท ล ท	ร ท ล ช	ล ท ช ล
- ล - ม	ช ม ร ด	ร ม ด ร	- ม - ร	- ท ล ท	ร ท ล ช	ล ท ช ล
- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ภาพที่ 1 ลายดนตรีและทำนองเพลง

2. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง

เครื่องดนตรีประกอบการแสดงเป็นเครื่องดนตรีอีสาน ประกอบด้วย แคน พิณโปร่งไฟฟ้า โหวด โปงลาง ซออีสาน ฉาบ กลองรำมะนา กลองหางยาว ดังภาพประกอบ

ภาพที่ 2 แคน (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 3 พิณ (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 4 พินโป่งไฟฟ้า (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 5 หวอด (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 6 โป่งกลาง (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 7 ซออีसान (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 8 ฉาบ (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 9 กลองรำมะนา (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 10 กลองรำมะนา (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

ภาพที่ 11 กลองหางยาว (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

การออกแบบเครื่องแต่งกาย

การออกแบบเครื่องแต่งกายได้แนวคิดจากการแต่งกายของหมอลำเพลินในสมัยก่อน คือนุ่งกระโปรง เลยเข้า สวมเครื่องประดับทอง และสวมผ้าสไบตัดดอกไม้ นอกจากนี้มีเครื่องแต่งกายแล้วยังมีองค์ประกอบ อย่างอื่นประกอบด้วย คือ ทรงผมตีกระบังหน้าขึ้นสูง เก็บผมด้านหลังให้เรียบร้อย ผมด้านหลังปล่อยยาวเพื่อ ความสวยงามของผู้แสดง

ภาพที่ 12 เครื่องแต่งกาย (ที่มา: นริศรา ศรีสุพล)

การออกแบบแม่ท่าฟ้อน

การออกแบบแม่ท่าฟ้อนได้ออกแบบให้มีความหมายตรงกับเนื้อร้อง และแม่ท่าที่สื่อความหมายถึงการฟ้อนลำเพลิน โดยใช้กระบวนการฟ้อนที่ไม่ซับซ้อนเพื่อให้การแสดงไม่ดูสับสน ซึ่งมีแม่ท่าฟ้อนจำนวน 51 ท่าฟ้อน โดยใช้เวลาในการแสดง 6 นาที

การแปรแถว

การแปรแถวเพื่อให้ผู้ชมได้รรถรสในการชมที่หลากหลายหรือการเปลี่ยนสายตาของผู้ชมจึงมีการแปรแถวให้พอเหมาะ หากมากเกินไปทำให้ผู้ชมได้ชมท่าฟ้อนไม่เต็มที่ เนื่องจากการแปรแถวทำให้เปลี่ยนระดับสายตา โดยการแปรแถว คือ แถวปากผนังหรือรูปตัววี แถวเฉียง แถวหน้ากระดานสับหว่าง และการตั้งขั้ว ส่วนการออกแบบพื้นที่เวที ผู้สร้างสรรค์ได้กำหนดรูปแถว คือทิศทางที่ 1 หมายถึง ด้านหน้าของเวที ทิศทางที่ 2 หมายถึง ด้านขวาของเวที ทิศทางที่ 3 หมายถึง ด้านหลังของเวที และ ทิศทางที่ 4 หมายถึง ด้านซ้ายของเวที

ภาพที่ 13 แถวปากผนังหรือตัววี

ภาพที่ 14 แถวเฉียง

ภาพที่ 15 แฉกสับหว่าง

ภาพที่ 16 การตั้งซุ้ม

อภิปรายผลวิจัย

การสร้างสรรค์ผลงาน นาฏยประดิษฐ์ : ลีลาสาวอีสานลำเพลิน ผู้วิจัยได้วางกรอบการนำเสนอการแสดงโดยยึดท่าฟ้อนที่สื่อให้เห็นถึงกระบวนการฟ้อนลำเพลินที่ใช้ลีลาแบบนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานชัดเจน ส่วนการออกแบบลายดนตรีและทำนองเพลงเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบลำเพลิน โดยมีเนื้อร้องเกี่ยวกับการลีลาการฟ้อนหมอลำเพลินของสาวภาคอีสาน และได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 เป็นการเกริ่นนำด้วยการลำและลำเพลินประกอบเนื้อร้อง ส่วนการออกแบบเครื่องแต่งกายได้แนวคิดจากการแต่งกายของหมอลำเพลินในสมัยก่อน คือนุ่งกระโปรงเลยเข้า สวมเครื่องประดับทอง และสวมผ้าสไบตัดดอกไม้ นอกจากมีเครื่องแต่งกายแล้วยังมีองค์ประกอบอย่างอื่นด้วย คือ ทรงผมตีกระบังหน้าขึ้นสูง เก็บผมด้านหลังให้เรียบร้อย ผมด้านหลังปล่อยยาวเพื่อความสวยงามของผู้แสดง การแสดงชุดนี้ใช้ผู้แสดงหญิงจำนวน 6 คนขึ้นไป ควรให้เหมาะกับเวทีและสถานที่ คัดเลือกนักแสดงจากรูปร่างหน้าตาที่ใกล้เคียงกันและเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ การดำเนินการฝึกซ้อมพบปัญหาในการฝึกซ้อมการแสดง คือ สัปดาห์ที่ 1 นักแสดงจำบทร้องไม่ได้ ไม่มีความแม่นยำ นักแสดง

ทั้งหมดเชื่อมต่อทำพอนไม่ต่อเนื่องและขาดความแม่นยำในการจำทำพอน หลังจากการแก้ไขนักแสดงสามารถแสดงได้ดีมากขึ้น มีความแม่นยำในการจำทำพอนดีขึ้น การออกแบบแม่ทำพอนและกระบวนทำพอน ผู้วิจัยได้ออกแบบแม่ทำพอนและกระบวนทำพอนโดยออกแบบแม่ทำพอนให้มีความหมายตรงกับเนื้อร้อง และแม่ทำพอนที่สื่อความหมายถึงการพอนลำเพลิน โดยใช้กระบวนทำพอนที่ไม่ซับซ้อนเพื่อให้การแสดงไม่ดูสับสน ตามที่ผู้วิจัยได้ออกแบบแม่ทำพอนและกระบวนทำพอนมีแม่ทำพอนจำนวน 51 ทำพอน โดยใช้เวลาในการแสดง 6 นาที สำหรับการแสดงชุดนี้ เพื่อให้ผู้ชมได้รรถรสในการชมที่หลากหลายหรือการเปลี่ยนสายตาของผู้ชม หากไม่มีการใช้พื้นที่ อาจทำให้การแสดงนั้นน่าเบื่อ โดยการแปรแถว คือ แถวปากหนังหรือรูปตัววี แถวเฉียง แถวหน้ากระดานสับหว่าง และการตั้งขั้ว ส่วนการออกแบบพื้นที่เวที ผู้สร้างสรรค์ได้กำหนดรูปแถว คือทิศทางที่ 1 หมายถึง ด้านหน้าของเวที ทิศทางที่ 2 หมายถึง ด้านขวาของเวที ทิศทางที่ 3 หมายถึง ด้านหลังของเวที และ ทิศทางที่ 4 หมายถึง ด้านซ้ายของเวที การแสดงนี้เน้นลีลาของการลำเพลิน โดยเน้นจังหวะ ลีลาการย่อเท้า การส่ายสะโพกและการรำที่ให้ผู้ชมเกิดความสุขสนทน และในทางวิชาการ การแสดงชุดนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานในการแสดงชุดอื่น ๆ ต่อไป ผลงานด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์มีคุณภาพเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานจากแนวคิดของตนให้มีความชัดเจน มีคุณภาพเป็นผลงานที่น่าเชื่อถือต่อไปได้

ข้อเสนอแนะการวิจัย

(1) สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ควรมีการเผยแพร่ผลงานนาฏยประดิษฐ์ : ลีลาสาวอีสานลำเพลิน

(2) สามารถเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน สำหรับผู้ที่สนใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองสร้างสรรค์ต่อไป

(3) อาจารย์ที่สอนประจำรายวิชาที่สอนเกี่ยวกับวิชานาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานสามารถนำนาฏยประดิษฐ์ : ลีลาสาวอีสานลำเพลินไปใช้สอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน ของหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

(1) ควรมีการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องอื่น ๆ เพื่อนำไปสร้างสรรค์นาฏศิลป์พื้นเมืองอีสานรูปแบบลำเพลิน

(2) ศึกษาในประเด็นการแสดงหมอลำเพลินในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2526). **คติชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนาการพิมพ์.
- พีรพงศ์ แสนไสย. (2546). **นาฏยประดิษฐ์**. พิมพ์ครั้งที่1. กาฬสินธุ์ : ประสานการพิมพ์
- มาลินี . อาชายุทธการ. (2547). **พื้นฐานนาฏยประดิษฐ์**. คณะศิลปกรรมศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิต บัวพิมพ์. (2538). **มรดกไทย**. กรุงเทพฯ : โอ. เอส.พริ้นติ้งเฮ้า.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อดิศร เพียงเกษ. (2536). **ศิลป์พื้นบ้าน (หมอลำ) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและการอบรม** เยาวชน
วัฒนธรรมขอนแก่น ปี2536. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.